

DE SPOREN VAN PIET

DE SPOREN VAN PIET

Een reconstructie van een leven

Andreke W. Laverman-Westra

Brave New Books

© 2022 Andreke W. Laverman-Westra

Tweede druk, mei 2023

In deze tweede druk zijn nieuwe feiten toegevoegd.

Auteur: Andreke W. Laverman-Westra

Omslagontwerp: Eva ten Berge

Foto's op omslag: privéarchief familie Schlaman

Zelf uitgegeven via Brave New Books

ISBN 9789464656565

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

En toen de discipelen Hem over de zee zagen lopen, raakten zij in verwarring en zeiden: Het is een spook! En zij schreeuwden van angst. Maar meteen sprak Jezus hen aan en zei: Heb goede moed, Ik ben het; wees niet bevreesd. Petrus antwoordde Hem en zei: Heere, als U het bent, geef mij dan bevel over het water naar U toe te komen. Hij zei: Kom! En Petrus klom uit het schip en liep op het water om bij Jezus te komen. Maar toen hij op de sterke wind lette, werd hij bevreesd, en toen hij begon te zinken, riep hij: Heere, red mij! Jezus stak meteen Zijn hand uit, greep hem vast en zei tegen hem: Kleingelovige, waarom hebt u getwijfeld?

Mattheüs 14: 26-31

Voor Paul

Inhoud

Woord vooraf	9
Verantwoording	13
Jeugdjaren	17
Jan	23
Militaire opleiding	27
Mobilisatie	33
Duitse inval	43
Opbouwdienst	51
Groningen	55
Politie in oorlogstijd	65
Liefde en trouw	73
Gewetensnood	91
Verzet	99
Jaar van uitersten	107
Eerste keer Vught	133
Laatste periode thuis	151
De Bunker	173
Stilte	191
Epiloog	203
Dankwoord	208
Bronnen	211

Woord vooraf

Is het mogelijk om het leven te reconstrueren van iemand die al ruim 75 jaar dood is? Door internetgebruik, social media en camera's op de openbare weg, wordt ons leven nu bijna van minuut tot minuut in kaart gebracht. Maar wat is er terug te vinden over iemand die in het begin van de vorige eeuw geboren werd en waarover de directe nabestaanden maar weinig weten te vertellen? Kun je achterhalen hoe iemand over dingen dacht, waarom hij deed wat hij deed, met wie hij omging en wat hij met mensen besprak?

Al een aantal jaren word ik in beslag genomen door een zeer verslavende hobby: genealogie. Zo nu en dan kom ik, als ik scans van oude documenten bestudeer en feiten naast elkaar leg, een mooi verhaal tegen. Althans, de samenloop van verschillende feiten vormen dan beelden en verhalen in mijn hoofd. Je zou natuurlijk ook gewoon kunnen zeggen dat mijn fantasie op de loop gaat met die oude vergeelde papieren. Hoe dan ook, de geschiedenis van mijn voorouders lijkt soms echt tot leven te komen als ik in de archieven duik. Oude documenten en het samenvoegen van feiten lijken mij terug te brengen in de tijd, want verbeelding brengt mij daar waar tijd en ruimte er niet meer toe doen en maakt verbinding met dat wat niet meer is. Ik vergelijk het werken aan stambomen of het zoeken in oude archieven dan ook vaak met een tijdmachine. Mijn dochter omschreef deze hobby dan ook eens plagend als mijn 'Facebook van dode mensen'.

Wat het mij brengt is dat ik zo nu en dan ergens achter kom, waardoor ik mijn ouders en grootouders iets beter ga begrijpen. Veel dingen in hun denken en doen lijken een oorsprong te hebben in de familiegeschiedenis. Helaas waren de

generaties van mijn ouders en grootouders niet zo ‘praterig’, dus over het moedige verzetswerk en de laffe moord op een familielid werd dan ook niet of nauwelijks meer gesproken.

Zo gebeurde het dat mijn man en ik onze kinderen meenamen naar het Nationaal Monument Kamp Vught, terwijl wij ons niet bewust waren dat die plek verbonden was met een deel van de familiegeschiedenis. Toen we het herinneringscentrum binnenkwamen, werden we erop gewezen dat later op de dag een bijeenkomst was voor overlevenden en nabestaanden. De dame bij de kassa verzekerde ons dat we ons niet bezwaard hoefden te voelen en dat we gewoon mochten blijven tot sluitingstijd. Natuurlijk voelden we ons wel opgelaten toen steeds meer oudere mensen zich verzamelden op het grasveld achter het herinneringscentrum. Het leek ons niet gepast hier nog langer rond te lopen. Wij hadden immers geen enkele verbinding met deze plek, behalve onze oprechte interesse en plicht om het verhaal van de oorlog door te vertellen aan onze kinderen.

Een jaar later, vlak nadat mijn oma overleed, ontdekte ik via online genealogisch spuurwerk dat er toch een verhaal bestaat in de familie dat ons verbindt met het concentratiekamp in Vught. Op het monument bij de fusilladeplaats wordt een jonge man vermeld met dezelfde achternaam als mijn oma: P.G.H. Schlaman. Zijn roepnaam was Piet. Omdat dit totaal onbekend was voor mij en velen in mijn familie, wilde ik hier graag meer over weten. Deze behoefte ontwikkelde zich al snel tot een gevoel van urgentie om hierover te gaan schrijven. Ik vind het namelijk onverteerbaar dat deze jonge man, die zoon, echtgenoot en vader was, en wiens naam op verschillende monumenten staat, geen prominente rol heeft in onze familieverhalen.

Piet is geboren tijdens de Eerste en gestorven tijdens de Tweede Wereldoorlog. Vóór het uitbreken van die laatste is Piet een

doodnormale katholieke jongen uit Arnhem. In de jaren dat Piet volwassen wordt, is het erg onrustig in de wereld door onder andere de economische problemen en de oorlogsdreiging vanuit Duitsland. De mensen in Nederland maken zich nog niet zo'n zorgen over de dreigende oorlog. Eigenlijk gaat iedereen er vanuit dat Nederland, net als tijdens de Eerste Wereldoorlog, de neutraliteit weet te behouden. Het leger wordt wel gemobiliseerd, maar de organisatie en het vermogen is dusdanig ondermaats, dat als Duitsland op 10 mei 1940 Nederland binnenvalt, blijkt dat het Nederlandse leger niet op kan tegen de Duitse overmacht.

In de verslagen van de Nederlandse legerleiders is een opbouw van paniek en onmacht terug te lezen. Het Duitse leger heeft slechts vijf dagen nodig om Nederland onder de voet te lopen. Na het bombardement op Rotterdam besluit de regering te capituleren, om daarmee meer verwoestende bombardementen te voorkomen. Op 15 mei 1940 is de bezetting een feit. Deze dagen moeten een deceptie zijn geweest voor Piet en zijn broer Jan. Zij waren allebei gepassioneerde militairen en hebben vast wel meer verzet en strijd willen leveren.

Hoe jonge mannen, die net een succesvolle carrière in het leger waren begonnen vervolgens opnieuw hun weg moesten vinden, is een interessante vraag. Natuurlijk is het antwoord heel genuanceerd en totaal niet zwart-wit. Jongvolwassen zijn betekent namelijk ook kansen zoeken om jezelf te kunnen ontwikkelen en een zelfstandig bestaan op te bouwen.

Al vanaf het begin van mijn onderzoek kwamen er veel vragen naar boven. Welke keuzes zou ik maken als ik in Piets schoenen had gestaan? Hoe keek hij op dat moment werkelijk aan tegen de Duitsers, na de snelle capitulatie van de Nederlanders? Waarom besloot Piet om in het eerste jaar van de Tweede Wereldoorlog bij de politie te gaan werken? Waarom bleef hij daar werken, zelfs toen alle agenten mee moesten helpen bij het

afvoeren van de joden? En waarom nam hij zo veel risico door in het verzet te gaan? Hij werkte in het hol van de leeuw, was net getrouwd en werd vader. Genoeg om voorzichtig te zijn, lijkt me. Wist zijn vrouw wat hij deed? En zo ja, was ze het ermee eens? Of smeekte ze hem om ermee op te houden en om voorzichtig te zijn? Buitenstaanders die Piet alleen als agent kenden en niet wisten dat hij ook in het verzet zat, zouden kunnen denken dat hij sympathieën had voor het Duitse gedachtegoed. Zijn Piet en zijn vrouw hierop aangekeken?

Omdat Piet slechts verre familie is, voel ik een zeker ongemak om over hem te schrijven. Wie ben ik om dat te doen? Wie ben ik om op zoek te gaan naar zijn verhaal? Ik ben me heel erg bewust dat zijn verhaal gaat over een enorm verdriet van mensen die ik niet heb gekend. Om deze reden heeft het lang geduurd voordat ik het aandurfde om contact te zoeken met nabestaanden. En om deze reden probeer ik het verhaal van Piet zo feitelijk mogelijk weer te geven. Zijn verhaal, omlijst met de context waarin hij leefde en uiteindelijk stierf.

Gedurende mijn zoektocht en onderzoek kwam ik erachter dat feiten niet altijd het werkelijke verhaal vertellen. Kleine details die ik soms toevallig ontdekte, gaven regelmatig een andere nuance aan een gevonden feit en daarmee soms een onverwachte wending.

Terwijl er steeds meer feiten bij elkaar kwamen, voelde ik ook steeds meer de vrijheid om gedachten of gedragingen toe te voegen omdat ze zo voor de hand liggen. Natuurlijk put ik hierbij uit mijn eigen verbeelding, maar Piet was een goede verteller en entertainer, dus ik vertrouw erop dat hij mij dit vergeeft. Het maakt het verhaal namelijk leesbaarder en het is natuurlijk mijn doel dat dit verhaal door zoveel mogelijk mensen gelezen wordt om de geschiedenis toegankelijk te maken en te houden.

Het verhaal van Piet heb ik grotendeels in de tegenwoordige tijd geschreven. Hiervoor heb ik een paar redenen. De eerste is een stilistische keuze. Door het omkeren van verleden en heden probeer ik de lezer mee te nemen, terug in de tijd, en het verhaal te laten lezen alsof het nu gebeurt. De andere reden is dat ik een statement wil maken. Het verhaal van Piet heeft zich ruim 75 jaar geleden afgespeeld, maar het zou zo weer kunnen gebeuren. De situatie waarin Piet zat, kan iedereen overkomen. Het gaat over volwassen worden, ambities nastreven en keuzes maken in een ongelooflijk ingewikkelde tijd. Genoeg jonge mannen en vrouwen zitten in een gelijksoortige situatie, op dit moment, op deze aarde.

In de laatste periode van mijn onderzoek ben ik vooral op zoek gegaan naar dat wat ik nog niet wist. Ik las verhalen van anderen, in de hoop nieuwe feiten te achterhalen die het verhaal van Piet konden bevestigen of een nieuw inzicht boden. Ik kon eindeloos doorgaan en besepte hierdoor steeds meer hoe definitief de fusillade op 22 augustus 1944 is geweest. De enige die dit verhaal waarlijk en compleet kan vertellen, is op deze dag bruut vermoord. Piets leven stopt dan. Hij blijft voor eeuwig vijftientig jaar oud.

Verantwoording

Dit verhaal is geschreven op basis van verschillende bronnen, zoals: persoonlijke verhalen, privé archieven, institutionele archieven zoals het NIOD en het Nationaal Archief, kranten, boeken en natuurlijk het internet. Alle gevonden feiten die direct of indirect iets vertellen over het leven van Piet heb ik chronologisch achter elkaar gezet. Hiervan heb ik zinnen gemaakt en zo ontstond het boek.

Ik heb ervoor gekozen niet achter elk feit een bronvermelding te plaatsen, omdat dit de leesbaarheid ernstig in de weg zou zitten. Het zou namelijk betekenen dat achter bijna elke zin een voetnoot of verwijzing zou staan. In plaats daarvan staan alle gebruikte bronnen netjes geordend achter in het boek.

Een uitzondering hierop is dat als het gaat om een letterlijk citaat ik de bron vermeld in een voetnoot. Ook als een feit door mijzelf is toegevoegd, vermeld ik dat in een voetnoot. Verder gebruik ik de voetnoten voor het geven van achtergrondinformatie, zodat de chronologie van het verhaal niet verstoord wordt. Soms werkt chronologisch vertellen nu eenmaal niet als er verschillende situaties tegelijk aan de hand zijn of over tijd uitgesmeerd worden.

Mijn bronnen uit de institutionele archieven zijn deels openbaar en deels beperkt openbaar. Dit betekent dat ik zorgvuldig heb afgewogen welke informatie ik wel en welke ik niet in het boek mag opnemen. De informatie over personen die in dit boek staan, behalve natuurlijk over Piet zelf of zijn familieleden, is gehaald uit openbare bronnen. Ondanks dat ik regelmatig de sterke neiging voelde om nog meer te vertellen, maar dit niet kan omdat de informatie uit beperkt openbare

bronnen afkomstig is, weet ik dat deze begrenzing geen afbreuk doet aan zijn verhaal.

NB Voor de lezer is het goed om te weten dat dit boek letterlijk een reconstructie van Piets totale leven is. Alles wat er verteld kan worden over zijn leven, vanaf zijn geboorte, is opgeschreven. Het boek is bedoeld als een monument voor zijn persoon. Wie vooral geïnteresseerd is in zijn rol tijdens de oorlog, kan gerust de eerste hoofdstukken oppervlakkig doornemen of zelfs overslaan en bijvoorbeeld bij het hoofdstuk Groningen beginnen.

Jeugdijaren

Piet wordt geboren op vrijdag 18 oktober 1918 in Arnhem. Het is een mooie herfstdag: niet te koud, weinig wind en af en toe een zonnetje. Zijn ouders zijn Peter Schlaman en Pieta Hendriks. Peter heeft een baan als spoorbeambte. Hij heeft altijd in het vervoer gezeten. Eerder was hij koetsier van beroep.

Piets ouders zijn 31 en 30 jaar oud als hij wordt geboren. Ze wonen in de Rozenstraat, mooi dicht bij het spoor en het station van Arnhem. Peter en Pieta voelen zich verbonden met de stad, want hun beider families wonen al generaties lang in Arnhem en omgeving. Broers en schoonzussen van Peter wonen om de hoek aan de Brouwerijweg.

Piets oudere broer Jan is al bijna zes jaar oud als Piet wordt geboren. Het is niet zo dat hun ouders zo lang hebben moeten wachten op een nieuwe zwangerschap, want Piet is niet het tweede kind. Vier jaar eerder, in september 1914, hebben zijn ouders een dochter gekregen. Dit meisje krijgt de prachtige namen Sophia Maria Cornelia, maar sterft na vijf dagen. Helaas slaat het noodlot nog een keer toe, want in het voorjaar van 1917 bevalt Pieta van een doodgeboren kindje.

De overwinning van de geallieerden is in zicht dus de Eerste Wereldoorlog is bijna afgelopen. Piet is nog geen maand oud als de wapenstilstand ingaat. In Europa volgt echter nog een lange periode van herstel. Er zijn enorm veel jonge mannen omgekomen en de frustratie en het verdriet zal nog lang doorwerken op de samenleving. Ondanks dat er pogingen worden gedaan om vanaf nu voor altijd de vrede te bewaren, zullen de komende twintig

jaren leiden tot nog een Wereldoorlog waarin Nederland niet meer neutraal kan blijven.

In de zomer van 1921 genieten Peter en Pieta van het mooie weer en hun jonge gezin. Op vrijdag 8 juli is het stralend weer. Gelukkig is het niet te warm, want er is maar weinig wind en de zon schijnt bijna de hele dag.

Pieta is druk met haar twee jongens. Het leeftijdsverschil is best groot in deze fase. Jan is negen en gaat naar school en normaal is het 's ochtends spitsuur na het opstaan. Piet is nog geen drie, dus Pieta moet hem helpen met aankleden. Tegelijk moet ook Jan worden aangespoord om op te schieten met aankleden en ontbijten. Maar op deze zomerdag kan het gezin rustig aan doen want Jan heeft nog zomervakantie en hoeft dus niet op tijd naar school. Alleen Peter moet naar zijn werk.

Voor Pieta is er natuurlijk ook deze dag genoeg te doen in en om het huis, maar alles gaat gemakkelijker als de zon schijnt. Piet is nog maar een peuter dus Pieta heeft hem de hele dag om zich heen. Dat is intensief want jongetjes van twee zijn ondernemend en moet je de hele dag in de gaten houden. Gelukkig kan Jan nu ook af en toe eens een oogje in het zeil houden.

Peter moet 's avonds tot laat werken bij het spoor. Wanneer het later wordt en hij nog steeds niet thuis is, vraagt Pieta zich af waar hij blijft. Het is al bijna nacht als Pieta het bericht krijgt dat er iets vreselijks aan de hand is. Er is een ongeluk gebeurd op het rangeerterrein. Haar lieve man, de vader van Jan en Piet, is omgekomen. Pieta kan het niet geloven. Wat een verdriet. En hoe moet dit verder?

De volgende dag komt de oudste broer van Peter, oom Johan,¹ naar het huis van Pieta. Hij wil Pieta en haar jongens graag

¹ Dit is de opa van mijn (auteur) oma Willy.

steunen. Kleine Piet is nog maar twee en beseft nog niet wat er gebeurd is, maar Jan van negen is groot genoeg om het verdriet heel bewust mee te maken.

Die middag gaat oom Johan naar de burgerlijke stand om het overlijden van zijn broer Peter aan te geven. Oom Johan is koster bij de kerk en werkt als verzekeringsagent, dus natuurlijk neemt hij deze formele taak op zich. Terwijl hij naar de burgerlijke stand wandelt, bedenkt hij zich hoe onlogisch en oneerlijk het leven soms kan zijn. Hij is de oudste zoon in het gezin en Peter de jongste. Peter is nog niet aan de beurt om te overlijden. Hij herinnert zich hoe Peter als klein broertje van elf jaar oud aanwezig was op zijn huwelijk. Zijn kleine broertje Peter sterft op drieëndertigjarige leeftijd en laat een jonge vrouw en twee fantastische jongens achter. Doodzonde! Oom Johan recht zijn rug en stapt het gebouw binnen waar hij het overlijden moet aangeven.

Na een periode van rouw en een aantal jaren waarin Pieta met haar gezin een nieuw evenwicht probeert te vinden, is het tijd voor een nieuwe fase. In het najaar van 1925 verhuist Pieta met haar jongens naar Oud-Zevenaar, want ze heeft een nieuwe man ontmoet. Hij werkt ook bij het spoor, net als Peter.

Pieta en Jan ten Brundel trouwen een maand na de verhuizing. Piets broer Jan is dan inmiddels dertien jaar oud en gaat naar de Mulo. Ook Piet gaat naar school en leert lezen, schrijven en rekenen, want hij is immers al zeven.

In het jaar na het huwelijk raakt Pieta opnieuw in verwachting en in januari 1927 krijgen Jan en Piet een halfzusje. De jongens zijn dan veertien en acht jaar oud en maken dit heel bewust mee. Ze zijn nog maar net gewend aan een nieuwe vader en nu komt er ook nog zo'n kleine schreeuwende baby bij. Het meisje krijgt de namen Maria Cornelia Everdina en wordt later Miets genoemd.

Jan en Piet kunnen zich nuttig maken want het is koud buiten en voor de baby moet het binnen goed warm blijven. Ze helpen met het aanhouden van de kachel en het vullen van de kruikjes. Piet is gek op zijn moeder en ook op zijn kleine zusje. Hij vindt het fijn om zijn moeder weer gelukkig te zien.

In april van dat jaar is er een trouwerij in Arnhem. Een oudere neef van Piet en Jan trouwt met Johanna Maria Kateman. Het bruidspaar heeft inmiddels al een dochter van twee jaar oud en woont in de Brouwerijweg in Arnhem. Dit is dichtbij waar Piet zijn eerste jaren heeft gewoond.

Ondanks dat het huwelijk in de lente is gepland, is het nog koud voor de tijd van het jaar. Gelukkig laat de zon zich af en toe zien. Maar ondanks de lage temperatuur is het een zeer feestelijke dag in de stad, want op deze dag trouwen er nog elf andere stellen. De achtjarige Piet kijkt zijn ogen uit.

Achteraf is dit een heel bijzondere dag, want de bruid heeft een vijftien jaar jonger zusje dat Tonie heet. Dit kleine zusje is maar een half jaar ouder dan Piet. Wat ze dan nog niet kunnen vermoeden is dat dit kleine zusje en Piet veertien jaar later met elkaar trouwen. Wie weet is er deze dag wel een lollig bedoelde toespeling gemaakt.

In september 1929 gebeurt er helaas weer wat verdrietigs. Oom Johan uit Arnhem, de oudste broer van de vader van Piet en Jan, overlijdt. Dit maakt indruk, want deze oom was erg betrokken bij het gezin toen hun vader was overleden.

Dood en leven staan weer dicht naast elkaar, want een maand later bevalt Pieta van een gezonde baby. Het is een meisje en ze geven haar de namen Cornelia Hendrina. Haar roepnaam wordt Corrie.

De geboorte is, helaas voor Piet, precies op zijn verjaardag. Hij wordt elf, maar er is weinig aandacht voor deze verjaardag. Alle aandacht wordt, heel begrijpelijk, opgeëist door de bevalling en de geboorte van de nieuwe baby. Vanaf nu moet Piet zijn verjaardag delen met die van zijn jongste halfzusje.

Piet denkt later met veel plezier terug aan zijn jeugd jaren in Zevenaar, met als hoogtepunt: de kermis. De kermis in Oud Zevenaar is beroemd in de omgeving. Het hoort bij de feesten vanuit de schuttersvereniging Sint Anna. Er is dan drie dagen kermis en dit gaat gepaard met processies en vendelhuldes. Het hele dorp drinkt, eet en danst met elkaar. Een feest vol tradities, mooie kostuums en uniformen. Piet houdt van deze opwindende, gezelligheid, saamhorigheid en de mooie uniformen. Met trots draagt hij later zijn eigen uniform in het leger en als politieagent.

